

Michał Jasiński

Turystyka a małe gospodarki wyspiarskie

International Journal of Management and Economics 23, 195-218

2008

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Michał Jasiński
Katedra Turystyki SGH

Turystyka a małe gospodarki wyspiarskie

Wstęp

Szeroko promowana w latach 50. i 60. XX w. przez niektóre organizacje międzynarodowe (m.in. przez UIOOT, ONZ, UNCTAD, OECD, UNESCO i Bank Światowy) koncepcja dążenia do maksymalizacji wpływów z przyjazdowej turystyki zagranicznej, w czym dostrzegano stymulator prawidłowego rozwoju gospodarczego państw słabo rozwiniętych, została zakwestionowana. Coraz liczniej występujące dysfunkcje społeczno-kulturowe, ekologiczne, a zwłaszcza ekonomiczne spowodowały odejście od entuzjastycznego postrzegania turystyki międzynarodowej. Za punkt zwrotny uznaje się okres kryzysu energetycznego z lat 1973–1974. Nałożył się on na zmiany zachodzące w UIOOT, która przekształcając się w WTO-OMT, zmieniła status prawny, skład i strukturę (w większości znalazły się w niej państwa recepcyjne – rozwijające się) oraz siedzibę, co pociągnęło za sobą zmianę doktryny: „turystyka z działalności handlowej przekształciła się w odpowiedzialność społeczną”¹.

Koncepcja oparcia rozwoju gospodarczego na eksporcie produktu turystycznego była dla niektórych świeżo powstających w wyniku dekolonizacji małych państw (jak i uzyskujących częściową autonomię terytoriów wyspiarskich) niekiedy jedyną możliwością specjalizacji w wymianie zagranicznej. W efekcie międzynarodowego podziału pracy kraje te były popychane przez państwa wysoko rozwinięte w kierunku dalszej specjalizacji. W części z nich doszło do przekroczenia odmiennej dla każdego państwa (terytorium) tzw. „granicy specjalizacji turystycznej”² i w konsekwencji do wystąpienia zjawiska tzw. „monokultury turystycznej”³. Uzależnianie państw rozwijających się od wpływów z przyjazdowej turystyki zagranicznej, postrzegane jako nowa forma ekspansji gospodarczej państw wysoko rozwiniętych, spowodowało liczne negatywne zjawiska, których efekty odczuwalne są do dziś. W regionie Karaibów np. odpływ dochodów uzyskanych z eksportu produktu turystycznego, tzw. „wycieków” (ang. *leakage*) na skutek znacznego udziału kapitału obcego w procesie przygotowania produktu turystycznego szacowany jest przez UNEP na około 80%⁴.

Mimo świadomości występowania niebezpieczeństw wynikających ze specjalizacji w eksporcie produktu turystycznego od połowy lat 70. XX wieku, liczne państwa i te-

rytoria wyspiarskie „wchodzą” na światowy rynek turystyczny⁵. Należy uznać, że rozwijając turystykę recepcyjną, państwa (terytoria) wyspiarskie działają świadomie i liczą się z konsekwencjami podążania drogą „monokultury turystycznej” (z wszelkimi jej niebezpieczeństwami).

Celem artykułu jest przedstawienie specyfiki małych gospodarek wyspiarskich i szczególnej roli, jaką odgrywa dla nich turystyka recepcyjna. Duże rozproszenie „światowego rynku turystycznego państw (terytoriów) wyspiarskich”, różny stopień rozwoju turystyki recepcyjnej i jej roli gospodarczej skłania do pytania, na jakim etapie rozwoju turystycznego znajdują się poszczególne obszary, państwa i terytoria wyspiarskie oraz jakie zagrożenia ekonomiczne niesie ze sobą oparcie rozwoju gospodarczego tylko na wpływach z zagranicznego przyjazdowego ruchu turystycznego.

Współczesne gospodarki wyspiarskie

Z geograficznego punktu widzenia wyspa jest „wynurzonym, otoczonym wodą morską lądem o małej powierzchni”⁶. Definicja ta koncentruje się na dwóch głównych cechach decydujących o wyspiarskim charakterze obszaru. Pierwsza cecha to izolacja (charakterystyczna jest również etymologiczna zbieżność słowa „wyspa” i „izolacja” w językach europejskich – insula, island, île, isola, isla, Insel⁷). Drugą cechą jest niewielka powierzchnia – „powyżej pewnej masy lądowej wyspa przestaje być wyspą i nabiera cech kontynentalnych”⁸. W literaturze geograficznej nie określono jednoznacznie, jakie parametry decydują, kiedy wyspa przestaje być małą, a zaczyna być dużą i nabiera cech kontynentalnych. Geografowie francuscy⁹ na przykład zaliczają do wysp te obszary otoczone wodą, które pozostają w całości lub w znaczącej części terytorium pod wpływem klimatu morskiego, względnie cechują je wysokie wartości wskaźników obrazujących stosunek długości linii brzegowej do powierzchni wyspy lub też powierzchni wyłącznej strefy ekonomicznej¹⁰ do powierzchni wyspy. Takie rozumowanie prowadzi do konkluzji, że np. położone na Oceanie Indyjskim Madagaskar, Sri Lanka i duże „wyspy” Indonezji nie klasyfikują się jako wyspy, ponieważ w wielu aspektach charakteryzują się znacznym kontynentalizmem¹¹.

Trzecią istotną cechą z punktu widzenia rozważań nad znaczeniem turystyki i jej charakteru w państwach (terytoriach) wyspiarskich jest położenie w strefie „klimatu morskiego”, w tym wypadku klimatu tropikalnego. Za wyspy tropikalne przyjmuje się „te położone między zwrotnikami”¹². Nie jest to jednak sztywne kryterium¹³. Dla potrzeb analizy wpływu turystyki na te wyspy, których niewątpliwie głównymi naturalnymi walorami są 3S (ang. *Sea, Sun, Sand*), wyróżnić można siedem obszarów wysp tropikalnych: karaibski, wschodnioatlantycki, środkowego i zachodniego Oceanu Indyjskiego, malajski, mikronezyjski, melanezyjski, polinezyjski, oraz śródziemnomorski zaliczany do grupy obszarów subtropikalnych¹⁴.

Od 1960 r. w wyniku dekolonizacji na obszarze wysp tropikalnych powstało ponad 30 niepodległych państw (patrz załącznik – tab. I), a liczne terytoria uzyskały częściową

autonomię. Wraz z uzyskaniem suwerenności pierwotnie narzucony przez kolonizatorów rolniczy charakter gospodarek musiał ulec restrukturyzacji¹⁵. Gospodarki te charakteryzuje szczególnie „kruchosc”¹⁶, czyli niestabilność wynikająca z wymienionych cech geograficznych, tj. małych rozmiarów i izolacji oraz ze skłonności do występowania klęsk żywiołowych. Problemy te zostały dostrzeżone po raz pierwszy przez UNCTAD w 1972 r.¹⁷ Spośród grupy państw rozwijających się wyróżniono w 1994 r. Small Island Developing States (SIDS).¹⁸ Do chwili obecnej (październik 2006 r.) nie zostały określone precyzyjne kryteria klasyfikujące małe rozwijające się państwa i terytoria wyspiarskie. W skład „nieoficjalnej” (tak określa ją UNCTAD) listy SIDS wchodzi 29 niepodległych państw: Antigua i Barbuda, Bahamy, Barbados, Dominika, Federacyjne Stany Mikronezji, Fidżi, Grenada, Jamajka, Kiribati, Malediwy, Mauritius, Nauru, Palau, Papua Nowa Gwinea, Republika Komorów, Samoa, Seszele, St. Kitts i Nevis, St. Lucia, St. Vincent i Grenadyny, Timor Wschodni, Trynidad i Tobago, Tuvalu, Vanuatu, Wyspy Marshalla, Wyspy Tonga, Wyspy Św. Tomasza i Książęca oraz Wyspy Zielonego Przylądka¹⁹. Wątpliwości może budzić zaliczona do SIDS Papua-Nowa Gwinea, której powierzchnia (452,9 tys. km²)²⁰ jest zdecydowanie większa niż pozostałych państw i terytoriów (por. tab. II, III, IV w załączniku). Proponowana przez UN DESA lista SIDS jest zdecydowanie dłuższa i składa się z 47 państw i terytoriów²¹. W przypadku tej listy wątpliwości budzą: Belize, Gujana, Gwinea-Bissau, Suriname, które nie są wyspami, oraz Singapur, który pod względem powierzchni (692,7 tys. km²)²² zdecydowanie nie mieści się w formule małego państwa wyspiarskiego. Dyskusyjne jest również uwzględnienie Cypru, który z kolei pod względem rozwoju gospodarczego zdecydowanie przewyższa pozostałe małe rozwijające się państwa wyspiarskie²³. Brak precyzyjnych kryteriów dla SIDS, jak i brak jednolitych kryteriów, które umożliwiłyby zakwalifikowanie danego państwa w ogóle do grupy państw rozwijających się²⁴, determinuje przeprowadzenie analizy wpływu turystyki na gospodarki wyspiarskie przy zastosowaniu kryteriów geograficznych. Stosowanym terminem będzie więc pojęcie małej wyspy. Za taką przyjmuje się wyspę, której powierzchnia lądu jest mniejsza niż 20 tys. km², a liczba mieszkańców nie przekracza miliona²⁵.

Pozostawiając rozważania nad ustaleniem pełnej listy małych rozwijających się państw terytoriów wyspiarskich, skoncentrować się należy na charakterystycznych wspólnych cechach, determinujących niestabilność i ograniczających możliwości rozwoju ekonomicznego badanej grupy, czyli powierzchni, liczbie ludności i produkcie krajowym brutto. Przy małej powierzchni państwa zasoby naturalne są ograniczone, co uniemożliwia rozwój produkcji i ogranicza możliwości specjalizacji. Sprawia to, że gospodarka tych państw zależna jest od importu. Dodatkowo wyspiarski charakter wpływa na izolację, a duże odległości od innych rynków znacząco podwyższają koszty transportu. Występująca wysoka skłonność do katastrof przyrodniczych: cyklonów (huraganów, tajfunów), trzęsień ziemi, wybuchów wulkanów, jak i ciągły proces podnoszenia się poziomu wody, powoduje niekiedy dotkliwe straty dla państw wyspiarskich. Czynniki ekonomiczne wpływają na znaczącą i liczną emigrację stałych mieszkańców,

z wszelkimi tego konsekwencjami. Cechy te czynią państwa i terytoria wyspiarskie zależnymi są od zewnętrznych źródeł finansowania²⁶.

Wymienione czynniki powodują, że część wysp sięga po tzw. „nowe”, często nielegalne źródła dochodów. Do tej grupy zaliczyć można sprzedaż praw strategicznych, co jest stosowane obecnie m.in. przez Federacyjne Stany Mikronezji, Wyspy Marshalla i Palau w regionie Pacyfiku²⁷. Poprawa sytuacji gospodarczej dzięki walorom strategicznym, np. poprzez stacjonowanie obcych sił zbrojnych, nastąpiła na przykład na Cyprze w latach 60. i 70. XX wieku, czyli w okresie „przedturystycznym”²⁸. Powszechne też jest m.in. w regionie wysp Pacyfiku czerpanie zysków ze sprzedaży praw do korzystania z przestrzeni powietrznej. Kolejnym źródłem jest osiąganie korzyści z ukrywania kapitałów „bogatych i kryminalistów” oraz sprzedaży paszportów (obywatelstwa). Wyspy Cooka wraz z Wyspami Tonga proponowały schronienie rodzinie obalonego prezydenta Filipin F. Marcosa, którego żona i dzieci otrzymały w zamian za transfer pieniężny obywatelstwo Tonga. Proceder sprzedaży paszportów stosowany jest też m.in. w: Kiribati, Nauru, Samoa i Vanuatu. Innym źródłem dochodów jest wystawianie tzw. listów gwarancyjnych, czyli nielegalna operacja polegająca na wystawianiu przez ministrów finansów (Wysp Cooka, Vanuatu i Wysp Marshalla) gwarancji rządowych na kredyty warte miliardy dolarów USD międzynarodowym oszustom, w zamian za procent od dokonanych przez nich transakcji. Powszechnym zjawiskiem jest rejestracja tzw. „tanich bander”, źródło dochodu stosowane wcześniej przez państwa Ameryki Południowej. Od 1983 r. brytyjscy armatorzy coraz chętniej rejestrują statki pod banderą Bermudów i Kajmanów (Karaiby). Stosowana jest również (m.in. na Samoa, w Samoa Amerykańskim, na Wyspach Tonga, w Tawualu, na Wyspach Salomona i Vanuatu) sprzedaż praw do zatapiania na wodach stref ekonomicznych odpadów, zarówno toksycznych, jak i nietoksycznych. Znamienny jest przykład Wysp Marshalla, które w 1999 r. zaakceptowały przyjęcie nietoksycznych odpadów, którymi zasypano lagunę, by stworzyć sztuczny ląd pod zabudowę ośrodków turystycznych. Charakterystyczne dla wysp tropikalnych jest czerpanie korzyści z hazardu i handlu narkotykami, które to zjawisko powszechne jest w regionie Karaibów – miejsca przerzutu narkotyków z Ameryki Południowej do Stanów Zjednoczonych Ameryki. Bahamy od lat słyną z handlu nimi i są „pralnią” nielegalnych zysków z hazardu. Od ostatnich kilkudziesięciu lat obserwuje się to zjawisko również w rejonie Pacyfiku. Znaczące transporty narkotyków udało się przechwycić m.in. na Marianach Północnych, Wyspach Tonga i Wyspach Cooka. Kolejnym źródłem dochodów jest sprzedaż symboli suwerenności, np. znaczków pocztowych i monet. Wyspy Cooka jako pierwsze na Pacyfiku sprzedawały trójkątne monety i trzydolarowe banknoty; Fidżi emitowało złote monety. „Sprzedaje” się suwerenność również jako atrakcję turystyczną. Niektóre państwa z tego względu są liczniej odwiedzane przez turystów niż podobne obszary innych terytoriów. Wyspy Cooka odwiedza więcej turystów niż podobne Tubuai na Polinezji Francuskiej²⁹, choć nie wpływa to znacząco na poprawę standardu życia mieszkańców. Przeprowadzone badania na 16 zależnych terytoriach wyspiarskich i 19 niepodległych państwach wyspiarskich w rejonie Karaibów i Pacyfiku wykazały, że poziom życia jest

wyższy na terytoriach zależnych³⁰. Listę „nowych” źródeł dochodów regionów wyspiarskich można wydłużyć, np. na Fidżi istotnym źródłem dochodów jest armia, która jest wynajmowana do misji wojskowych (m.in. przez ONZ). W państwach (terytoriach), gdzie rozwój ekonomiczny i technologiczny jest na zdecydowanie wyższym poziomie, znamienne jest czerpanie dochodów z transmisji danych, usług telefonicznych, usług bankowych, a zwłaszcza przyciąganie kapitału przez tzw. oazy czy raje podatkowe (ang. *off shore*)³¹.

Pokolonialne państwa wyspiarskie, niemające wielkiego wyboru w zakresie specjalizacji gospodarczej, a posiadające walory turystyczne, zachęcane były m.in. przez organizacje międzynarodowe do rozwoju turystyki recepcyjnej. W niej upatrywano szansę rozwoju gospodarczego i skuteczną metodę redystrybucji dochodów z bogatej północy do biednego wyspiarskiego południa. Na niektórych wyspach zagraniczna turystyka przyjazdowa zaczęła się intensywnie rozwijać jeszcze w okresie kolonialnym, przed okresem „boomu” turystycznego lat 50. i 60. XX wieku. Tak było z częścią wysp regionu Karaibów. Proces ten, jak twierdzą niektórzy autorzy, podporządkowany był polityce Stanów Zjednoczonych Ameryki, które świadome bliskiego upadku systemu kolonialnego „zamierzały przekształcić wyspy Morza Karaibskiego w ogromny amerykański teren wypoczynkowy, z uszczerbkiem dla innych gałęzi gospodarki, po to, aby jeszcze bardziej uzależnić od siebie położone tu kraje”³². Proces inwestowania m.in. w infrastrukturę turystyczną czy system dystrybucji usług turystycznych odcisnął swoje piętno. Część z nowo powstających państw próbowała „stawić opór” tej polityce. Trynidad i Tobago, uzyskując niepodległość w 1962 r. i licząc się z „kruchością” swojej gospodarki, próbował na początku oprzeć rozwój gospodarczy na eksporcie ropy, ściśle kontrolując rozwój sektora turystycznego przez kapitał zagraniczny. W wyniku kryzysu paliwowego w latach 1973–1974 zmuszony był jednak do jego rozbudowy i pójścia „ścieżką turystyczną”³³.

Należy podkreślić, że region Karaibski, po ponad 60 latach intensywnego rozwoju turystyki recepcyjnej, jest pierwszym na świecie przykładem oparcia rozwoju gospodarczego na turystyce. Za nim podążyły niemal wszystkie wyspy tropikalne, dostrzegając w turystyce recepcyjnej nowe źródło dochodów.

Rozwój turystyki na obszarach wyspiarskich na świecie

Proces rozwoju turystyki recepcyjnej w środowiskach wyspiarskich na świecie jest ogromnie zróżnicowany. Wynika to z jej roli gospodarczej i procesu opanowywania obszarów przez turystów oraz zaawansowania inwestycji turystycznych. Stopień zaangażowania w te procesy oraz ekonomiczne znaczenie zagranicznego przyjazdowego ruchu turystycznego rozpatrywać można w różnych aspektach.

Zajmowanie przez inwestycje turystyczne obszarów dotychczas słabo lub wcale niewykorzystywanych turystycznie, intensyfikacja w ich obrębie ruchu turystycznego i zmiana profilu gospodarki na obszarach dotkniętych tym zjawiskiem określana jest

kolonizacją turystyczną³⁴. W literaturze przedmiotu znacznie powszechniej stosowane jest pojęcie obszaru recepcji turystycznej (ORT), oznaczające miejsce, do którego kieruje się ruch turystyczny. Zależnie od przedmiotu analizy może to być miejscowość, gmina, region, wyspa czy nawet całe państwo³⁵. Jego zakres nie jest tożsamy z pojęciem kolonizacji turystycznej. Pojęcie ORT znajduje szersze zastosowanie i używane jest w ujęciu geograficznym, społeczno-ekonomicznym i psychologicznym³⁶. Termin „kolonizacji turystycznej” funkcjonuje głównie w literaturze z zakresu geografii turystyki³⁷, ale w przypadku wysp tropikalnych nabiera on szczególnego znaczenia. Wynika to z dominującego źródła umożliwiającego rozwój turystyki recepcyjnej i jej funkcjonowanie. Tą przeważającą siłą są „kolonizatorzy” – inwestorzy i turyści z zewnątrz, z bogatych państw, takich jak Stany Zjednoczone Ameryki, Kanada, Europa, Japonia, Korea Południowa, Australia czy bogate kraje arabskie. Stosując kryterium miejsca, z którego pochodzą impulsy indukujące proces kolonizacji, oraz udziału ludności miejscowej w tych procesach, wyróżnić można trzy modele tego zjawiska dla wysp tropikalnych.

Pierwszy, w którym zagospodarowanie turystyczne sprowadza się do tworzenia enklaw odseparowanych od otaczającego je świata, nazywany również **modelem izolacji**. Enklawy te są tworzone dzięki kapitałowi zewnętrznemu, który transferuje zyski poza kolonizowany obszar. Rozwój turystyczny praktycznie nie wpływa na rozwój okolicy. Turyści rzadko opuszczają obiekty turystyczne, istnieją dwie przestrzenie: turystyczna i ludności lokalnej, między którymi kontakty prawie nie istnieją. Typowym przykładem państwa, w którym występuje model izolacji są Malediwy. Występuje tu sześć charakterystycznych cech tego typu: duże inwestycje kapitału zewnętrznego; baza noclegowa, żywieniowa i towarzysząca zdominowane przez kapitał i pracowników „z zewnątrz”; mało znaczący udział ludności miejscowej w obsłudze ruchu turystycznego; zyski transferowane są na zewnątrz obszaru; brak zmian (lub bardzo niewielkie) struktury gospodarki i zatrudnienia ludności miejscowej; brak zmian (lub bardzo niewielkie) w poziomie życia ludności miejscowej.

Drugi i trzeci model dopuszczają uczestnictwo ludności lokalnej i jej udział w zyskach z turystyki. W drugim, nazywanym też **modelem symbiozy**, kolonizacja turystyczna indukowana jest z zewnątrz. Kapitał zagraniczny tworzy pierwsze obiekty turystyczne i organizuje ruch turystyczny. Wraz z jego rozwojem rośnie popyt na towary i usługi miejscowe, co umożliwia angażowanie ludności miejscowej. Następuje ewolucja gospodarki na obszarach zarządzanych przez kapitał zewnętrzny oraz na terenach przyległych. Część zysków transferowana jest poza granicę, część – zwłaszcza w najwcześniejszej fazie – wspomaga rozwój i restrukturyzację gospodarki miejscowej. Przykładem ilustrującym ten model są wyspy położone u wybrzeży Tajlandii na Morzu Andamańskim: Koh Phuket, Koh Phi Phi i Koh Lanta. Rozwój turystyki nastąpił tu w wyniku inwestycji kapitału zewnętrznego najpierw na Koh Phuket. Przy bezpośredniej obsłudze ruchu turystycznego zatrudniona została lokalna ludność. Stworzono warunki do kreowania bazy żywieniowej, towarzyszącej i tańszej bazy noclegowej miejscowej ludności, sfera ta nie odbiera klienteli luksusowym hotelom, a wzbogaca ich ofertę. Stąd określenie „model symbiozy”.

Dzięki temu nastąpiła zmiana struktury gospodarki, m.in. zrezygnowano z eksploatacji surowców, zmalało znaczenia rolnictwa, nastąpił wzrost połowów i zwiększono liczbę hodowli krewetek na potrzeby bazy żywieniowej. Pociągnęło to za sobą również zmiany w infrastrukturze technicznej, nastąpiła elektryfikacja i rozbudowa dróg na Koh Phuket. To z kolei wpłynęło na podniesienie jakości usług turystycznych. Nastąpiła poprawa jakości życia mieszkańców. Proces ten wpłynął korzystnie na stymulację rozwoju sąsiednich wysp Koh Phi Phi i Koh Lanta.

Trzeci z modeli zakładał indukowanie kolonizacji turystycznej z wnętrza obszaru. Ludność miejscowa, widząc możliwość przełamania barier rozwojowych, dąży do zmiany struktury gospodarczej, tworząc pierwsze obiekty noclegowe. Przez tworzenie podaży, w sprzyjających warunkach może kreować popyt. Przyciąga on kapitał zewnętrzny, a ten rozbudowuje luksusową bazę noclegową i towarzyszącą. To współistnienie może odciągnąć znaczną część turystów od małych hoteli i pensjonatów stworzonych przez ludność miejscową. Model ten określany jest również **pasozżytniczym**. Za taki obszar uznać można archipelag Tuamatu w Polinezji Francuskiej, gdzie zauważa się charakterystyczne etapy tego modelu kolonizacji turystycznej. W wyniku zakończenia wydobywania fosforytów i zaprzestania produkcji macicy perłowej, podjęto inwestycje turystyczne, m.in. budowę małych pensjonatów. Wzrósł ruch turystyczny, nastąpiła zmiana struktury gospodarki i zatrudnienia miejscowej ludności, a w efekcie poprawa poziomu ich życia. W wyniku wzrostu ruchu turystycznego, przy użyciu środków finansowych z zewnątrz, wybudowano luksusowy hotel, który z czasem „przejął” część klientów małych „lokalnych” pensjonatów. W konsekwencji wpłynęło to na pogorszenie się poziomu życia miejscowej ludności³⁸. Modele kolonizacji turystycznej ewoluują, co nie kłóci się z koncepcją cyklu życia obszaru recepcji turystycznej (ORT)³⁹. Trudno jednoznacznie określić kierunek zmian. Przypuszczać jednak należy, że celem jest maksymalizacja zysków i ich transfer na zewnątrz kolonizowanego obszaru⁴⁰.

Rozwój turystyki recepcyjnej na obszarach wysp tropikalnych rozpatrywać można również z punktu widzenia faz jej rozwoju. Koncepcja cyklu życia ORT zakłada, że rozwój określonych obszarów turystycznych jest wynikiem wzrostu liczby przyjezdnych, to zaś pociąga za sobą postępującą degradację walorów przyrodniczych oraz przeciążenie infrastruktury. Następuje zmiana obsługiwanych segmentów rynku od elitarnej turystyki do tzw. turystyki masowej, a w konsekwencji zmniejszenie się atrakcyjności obszaru i spadek popytu⁴¹. Przekładając tę teorię na obszar wysp tropikalnych i stosując 3-fazowy uproszczony model cyklu życia ORT, dokonać można próby ich hierarchizacji pod względem tempa rozwoju turystycznego. Za obszar w fazie inicjalnej, o najmniej rozwiniętym sektorze turystycznym uznać należy obszar malajski. Za obszar o dojrzałej fazie tempa rozwoju turystyki – niewątpliwie obszar karaibski i subtropikalny – śródziemnomorski. Umieszczenie pozostałych stwarza problemy z powodu braku jednolitych kryteriów (w ujęciu cyklu życia ORT utożsamia się to na ogół z liczbą przyjezdnych)⁴², jak i nierównomiernego tempa rozwoju turystyki na każdym z obszarów. Między fazą inicjalną a przejściową rozwoju turystycznego sytuuje się obszar polinezyjski i wschod-

nioatlantyki, w fazie przejściowej są obszary mikronezyjski i Oceanu Indyjskiego, w fazie między przejściową a dojrzałą – malajski⁴³. Hierarchizacja ta jest bardzo ogólna i jej zadaniem jest tylko zasygnalizowanie pewnych tendencji. W celu dokonania pełniejszej analizy odwołać się należy do wskaźnika nasycenia gospodarki turystyką (ang. *Tourism Penetration Index* – TPI).

TPI jest narzędziem, które znajduje szerokie zastosowanie w badaniu wpływu oddziaływania zagranicznego przyjazdowego ruchu turystycznego na wyspy⁴⁴. Jest to wskaźnik, który oprócz ekonomicznych skutków przyjazdowego ruchu turystycznego ma za zadanie „unormować” czynnik wpływu postępującej degradacji walorów turystycznych oraz przeciążenia infrastruktury w wyniku turystyki przyjazdowej. Konstrukcja TPI opiera się na trzech podstawowych sektorach, na które oddziałuje turystyka recepcyjna: ekonomicznym, społeczno-kulturowym i ekologicznym. Efekt ekonomiczny dla małych państw (terytoriów) wyspiarskich oblicza się poprzez zestawienie wpływów z przyjazdowej turystyki zagranicznej uzyskanych w okresie jednego roku z liczbą stałych mieszkańców, czyli *per capita*. Efekty społeczno-kulturowe, nazwane dosłownie gęstością (ang. *density*) zaludnienia, stanowią wyliczenie tzw. „siły używania” wyspy przez przyjezdnych w stosunku do ludności miejscowej z uwzględnieniem określonego czynnika czasu (jednego roku). „Siłę używania” wyspy wylicza się według formuły:

liczba turystów x średnia długość pobytu (turystów) + liczba jednodniowych gości

lub:

[liczba stałych mieszkańców x 365] x 0,001.

Efekty ekologiczne czy też wpływ na krajobraz oblicza się, zestawiając liczbę pokoi hotelowych na 1 km². Te trzy wartości dla każdej z wysp „zestawia” się przy zastosowaniu wzoru:

$$(X - X_{\min}) : (X_{\max} - X_{\min})$$

a następnie wyciąga się średnią arytmetyczną, uzyskując wskaźnik TPI⁴⁵.

Badanie przeprowadzone na 51 wyspach w oparciu o dane sektora turystycznego za 1999 r. potwierdzają tezę o najintensywniejszym rozwoju turystyki w regionie Karaibów i subregionie śródziemnomorskim. Wysoki wskaźnik TPI świadczy o znaczącym oddziaływaniu ekonomicznego przyjazdowego ruchu turystycznego, wysokim wpływie kulturowym przyjezdnych na ludność miejscową i dużej rozbudowie infrastruktury turystycznej (por. tab. 1).

Tabela 1. Hierarchizacja faz rozwoju turystyki na małych wyspach na świecie przy zastosowaniu wskaźnika TPI w 1999 r.

L.p.	Wyspa	Wartość TPI
Dojrzała faza rozwoju turystyki		
1	St. Marten	0,847
2	Brytyjskie Wyspy Dziewicze	0,715
3	Aruba	0,696
4	Kajmany	0,637
5	Bermudy	0,566
6	Saba	0,500
7	Turks i Caicos	0,470
8	St. Eustatius	0,448
9	Guam	0,439
10	Malta	0,408
11	Hawaje	0,364
12	Amerykańskie Wyspy Dziewicze	0,321
13	Mariany Północne	0,302
	Średnia wartość TPI:	0,516
Przejściowa faza rozwoju turystyki		
14	Anguilla	0,267
15	Bonaire	0,219
16	Bahamy	0,213
17	Antigua	0,212
18	Barbados	0,171
19	Maledywy	0,170
20	Cypr	0,169
21	St. Kitts	0,130
22	Bahrajn	0,123
23	Wyspy Cooka	0,121
24	St. Lucia	0,114
25	Palau	0,111
26	Seszele	0,100
27	Martynika	0,099
28	Curacao	0,088

29	Grenada	0,076
30	Polinezja Francuska	0,065
31	Gwadelupa	0,063
32	Niue	0,063
33	Dominika	0,059
34	Montserrat	0,057
35	St. Vincent	0,055
	Średnia wartość TPI:	0,115
Inicjalna faza rozwoju turystyki		
36	Mauritius	0,037
37	Nowa Kaledonia	0,035
38	Reunion	0,034
39	Islandia	0,029
40	Wyspy Tonga	0,019
41	Fidżi	0,018
42	Samoa	0,015
43	Trynidad	0,014
44	Tuvalu	0,013
45	Vanuatu	0,013
46	Wyspy Marshalla	0,009
47	Wyspy Zielonego Przylądka	0,005
48	Kiribati	0,003
49	Wyspa Świętego Tomasza	0,002
50	Wyspy Salomona	0,002
51	Komory	0,001
	Średnia wartość TPI:	0,016

Źródło: Na podstawie: J.L. McElroy, *Tourism Development in Small Islands*, op.cit., s. 236.

W tabeli 1 dokonano podziału w oparciu o uproszczony 3-fazowy model cyklu życia ORT. Wyspy o wysokim wskaźniku TPI, pierwszych 13, uznano za wyspy o dojrzałej fazie rozwoju turystyki. Grupa druga (od pozycji 14 do 35) to wyspy o przejściowej fazie rozwoju, a trzecia (pozycje 36–51) to wyspy o niskim rozwoju turystyki, znajdujące się w fazie inicjalnej.

Wyspy regionu karaibskiego, które jako pierwsze we współczesnym świecie wyspiarskim oparły swój rozwój gospodarczy na eksporcie produktu turystycznego, doświadczają wielu negatywnych zjawisk społeczno-kulturowych i ekologicznych. W części państw

(terytoriów) tego regionu doszło w latach 70. XX wieku (w efekcie dynamicznego i niekontrolowanego rozwoju) do przekroczenia „granicy specjalizacji turystycznej” i w konsekwencji do wystąpienia dysfunkcji ekonomicznej.

Wyspiarskie monokulturowe gospodarki turystyczne

Okres lat 60. i 70. XX wieku charakteryzował się dekolonizacją regionu karaibskiego i tzw. „boomem” turystycznym na świecie. Od 1960 r. w tym regionie 24 wyspy uzyskały niepodległość lub częściową suwerenność⁴⁶. Sprzyjające położenie geograficzne blisko Stanów Zjednoczonych Ameryki stanowiło o możliwości rozwoju turystyki recepcyjnej i było szansą rozwoju gospodarczego. Przed okresem „startu turystycznego” gospodarki tych wysp na ogół cechowały tzw. „monokultury rolne”. Dostosowanie rolnictwa do popytu turystycznego wymagało długiego okresu reorganizacji. W tych okolicznościach zaczęto sprowadzać żywność, pogarszając tym bilans płatniczy. Dostosowując gospodarke do wymagań popytu turystycznego na dobra luksusowe (głównym rynkiem wysyłającym były i są Stany Zjednoczone Ameryki, Kanada i państwa europejskie), utrwalił się tylko „stan jej kruchości” i pogłębiła zależność od zagranicy. Już w latach 70. zaobserwowano „rozdzęcie zakupów importowych do granic wykluczających finansowanie rozwoju”⁴⁷. Znaczący udział kapitału obcego (pochodzącego głównie ze Stanów Zjednoczonych Ameryki), sprzyja „wyciekom” dewizowym. Zjawisko uzależnienia gospodarki od wpływów z tytułu przyjazdowej turystyki zagranicznej określa się w literaturze ekonomiki turystyki jako „monokultura turystyczna”. Zjawisko to jest charakterystyczne dla środowisk wyspiarskich, stąd określenie ich gospodarek wyspiarskie monokulturowe gospodarki turystyczne – *small island tourist economies* – SITES⁴⁸. Trudno jednoznacznie określić, w którym momencie można mówić o uzależnieniu od wpływów z tytułu przyjazdowej turystyki zagranicznej, kiedy została przekroczona „granica specjalizacji turystycznej”. W literaturze ekonomiki turystyki w jej określeniu odwołano się do wskaźnika wpływów z turystyki zagranicznej w zestawieniu z dochodem narodowym. Jego genezy doszukać się można w badaniach UIOOT nad relacją między turystyką przyjazdową a rozwojem gospodarczym. W 1966 r. na zgromadzeniu generalnym w Tokio wprowadzono pojęcie „progum” wpływów z przyjazdowej turystyki zagranicznej. Jego osiągnięcie i przekroczenie miało sygnalizować, że zagraniczna turystyka przyjazdowa może wywierać odczuwalny wpływ na rozwój gospodarki narodowej. Osiągnięcie wpływów z tego tytułu w wysokości 1% dochodu narodowego uznano za wskaźnik określony „progiem odczuwalności dochodów z turystyki zagranicznej w gospodarce narodowej”⁴⁹. Wskaźnik ten oblicza się jako zestawienie wielkości wpływów z turystyki zagranicznej z produktem krajowym brutto lub z produktem narodowym brutto. W polskiej literaturze ekonomiki turystyki precyzyjność ujęcia wynikająca z różnicy między wielkością obu mierników nie została jednoznacznie rozstrzygnięta⁵⁰. Różnica PNB a PKB niekiedy może okazać się duża i osiągać kilkanaście procent PKB – „w końcu lat 90. XX. wieku było tak np. w Irlandii.

Szybki rozwój gospodarczy zawdzięczała ona m.in. zaangażowaniu inwestorów zagranicznych, którzy na wielką skalę transferowali swoje zyski za granicę⁵¹. W przypadku państw (terytoriów) wyspiarskich, których gospodarka turystyczna „zbudowana” jest na kapitale zagranicznym, pomiaru wskaźnika odczuwalności wpływów z turystyki przyjazdowej w gospodarce najkorzystniej byłoby więc dokonywać na dwa sposoby.

Wątpliwości budzi również sama wysokość „proggu odczuwalności wpływów z zagranicznej turystyki przyjazdowej w gospodarce”. Pojawiły się one już w momencie jego zastosowania. Wśród 40 państw przebadanych w 1967 r. 25 przekroczyło 1-procentowy próg. Najwyższy wskaźnik odnotowano na Jamajce (9,5%). W państwach, w których zagraniczna turystyka przyjazdowa była szczególnie rozwinięta jako dziedzina eksportu, wskaźnik wynosił od 2% do 10%. W państwach wysoko rozwiniętych gospodarczo, m.in. w Stanach Zjednoczonych Ameryki, Niemieckiej Republice Federalnej i w Wielkiej Brytanii, mimo że wpływy z tytułu turystyki zagranicznej były znaczące, „próg” nie został osiągnięty. Wpływy z zagranicznej turystyki przyjazdowej w Stanach Zjednoczonych Ameryki, które były najwyższe wśród przebadanych państw i wynosiły 1646 mln USD, stanowiły niecałe 0,3% wielkości dochodu narodowego⁵². „Im większy bowiem jest dochód narodowy, tym taka sama wielkość wpływów z turystyki będzie mieć mniejsze względne znaczenie i tym mniejszy będzie wskaźnik odczuwalności tych wpływów w gospodarce narodowej”⁵³. Wraz z rozwojem międzynarodowego ruchu turystycznego i wzrostem wpływów z tego tytułu utrzymywanie „proggu odczuwalności” na poziomie 1% wydawało się niewłaściwe. Tempo wzrostu światowych wpływów z eksportu produktu turystycznego było większe niż dochodu narodowego. W latach 80. wysunięto propozycję, by „próg” ten podnieść do 5%, a w przypadkach przekroczenia 20% mówić o uzależnieniu gospodarki od wpływów z tytułu turystyki zagranicznej⁵⁴. W latach 90. przyjęto jako „granicę” specjalizacji turystycznej wskaźnik 25% i więcej⁵⁵.

Stosując ten wskaźnik, wyróżnić można trzy stopnie uzależnienia gospodarki regionu karaibskiego od wpływów z tytułu przyjazdowej turystyki zagranicznej: niski, średni i wysoki. Umownie założyć można, że jeżeli omawiany wskaźnik wpływów w zestawieniu do PKB znajduje się w przedziale 20–35%, świadczy to o niskim stopniu monokulturowego aspektu gospodarki turystycznej. W przypadku gdy odsetek ten znajduje się w przedziale 35–50%, mamy do czynienia ze średnią fazą „monokultury turystycznej”, a gdy wskaźnik osiąga ponad 50% mówić można o wysokim stopniu uzależnienia od wpływów z tytułu przyjazdowej turystyki zagranicznej (patrz tab. 2).

Granice poszczególnych faz, jak i zaklasyfikowanie do poszczególnych grup państw i terytoriów jest umowne. Po analizie danych zawartych w tabeli 2 stwierdzić można, że na przestrzeni badanego okresu w części przypadków zjawisko wysokiego wskaźnika odczuwalności wpływów z turystyki przyjazdowej w PKB stopniowo ustępuje. Wyraźny jest spadek w przypadku Saint Kitts i Nevis. Sugerować to może zmniejszanie się dysfunkcji ekonomicznej turystyki. Niepokojące zjawisko występuje natomiast na wyspach Turks i Caicos, gdzie wskaźnik w badanym okresie wzrasta, osiągając największy odsetek na świecie. Świadczy to o całkowitym uzależnieniu funkcjonowania tej gospodarki

od importu oraz o tym, że bez wpływów z tytułu przyjazdowej turystyki zagranicznej nie funkcjonowałaby ona nawet w minimalnym zakresie.

Tabela 2. Wysokość wskaźnika odczuwalności wpływów z turystyki przyjazdowej w PKB w wybranych państwach i terytoriach zależnych w subregionie karaibskim w latach 1993–2002 (%)

Państwo (terytorium)	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Niski stopień uzależnienia										
Bermudy	32,3	32,7	27,6	25,3	23,8	17,0	16,1	14,3	–	–
Dominika	17,1	17,2	18,4	18,4	23,5	21,5	22,5	21,2	21,0	21,1
Grenada	23,1	26,9	25,0	24,2	22,7	39,3	38,6	37,5	34,5	38,1
Jamajka	21,8	22,0	20,4	18,3	16,7	17,3	18,3	18,8	17,0	16,2
Montserrat	32,8	43,3	38,6	23,2	15,5	17,1	27,1	30,5	27,7	26,6
St. Vincent i Grenadines	27,3	27,5	26,7	27,8	27,5	27,3	27,5	26,7	27,8	27,5
Średni stopień uzależnienia										
Aruba	–	–	39,2	44,5	41,9	37,3	38,4	39,7	39,1	34,9
Bahamy	40,7	42,7	43,0	37,3	35,9	32,3	34,6	35,3	33,0	34,4
Barbados	37,7	40,7	38,7	37,2	36,2	35,9	32,2	33,2	33,0	30,1
Grenada	23,1	26,9	25,0	24,2	22,7	39,3	38,6	37,5	34,5	38,1
Kajmany	39,4	43,5	47,5	40,9	34,2	30,3	29,7	30,0	30,2	–
St. Kitts i Nevis	41,8	41,1	33,5	32,5	29,1	31,5	26,4	20,7	21,1	18,7
Wysoki stopień uzależnienia										
Anquilla	77,7	82,7	79,4	73,7	84,0	79,6	66,9	65,2	71,2	65,4
Antigua i Barbuda	71,5	69,3	59,5	57,1	56,9	53,8	52,3	50,4	45,3	44,5
Br. Wyspy Dziewicze	50,8	52,0	46,2	45,1	35,5	41,8	45,9	46,2	42,3	45,3
St. Lucia	52,2	50,8	56,5	55,8	57,5	52,1	50,1	52,0	46,6	45,7
Am. Wyspy Dziewicze	46,8	51,3	45,8	41,9	49,6	48,9	49,3	55,3	54,9	50,0
Wyspy Turks i Caicos	70,6	80,7	58,1	91,9	95,4	119,7	172,7	211,2	222,7	–

Źródło: Caribbean Tourism Statistics Report 2002–2003, Barbados, CTO 2003.

Analizy takiej dokonać można również w pozostałych regionach wysp tropikalnych, gdzie to zjawisko również występuje, ale nie przybiera tak drastycznej formy. Wskaźnik wpływów z tytułu przyjazdowej turystyki zagranicznej w zestawieniu z PKB w pozo-

stałych państwach (terytoriach) wyspiarskich nie dochodzi do 40%. Wyjątek stanowią Malediwy, gdzie wskaźnik ten wynosił ponad 50% w latach 2000–2004⁵⁶.

Wystąpienie zjawiska monokulturowego charakteru gospodarki turystycznej powoduje niebezpieczeństwa dla gospodarki państw (terytoriów). Pierwsze niebezpieczeństwo grozi ze strony wysokiej elastyczności popytu turystycznego, który może nagle wzrastać, ale może też nagle się zmniejszać. Wynika to z ogólnych trendów i kierunków ruchu turystycznego, jak i z częstych katastrof przyrodniczych, a ostatnio także z powodu coraz liczniejszych ataków terrorystycznych. Drugim niebezpieczeństwem jest uzależnienie gospodarek turystycznych od wysoko rozwiniętych państw wysyłających turystów. Uzależnienie od wpływów bezpośrednich od turystów, a także od importu towarów i usług (w przypadkach silnego uzależnienia nie tylko od importu urządzeń i sprzętu turystycznego, ale niekiedy i podstawowych produktów spożywczych). Trzecim jest odpływ znaczących dochodów uzyskanych z eksportu produktu turystycznego wskutek znacznego udziału kapitału obcego w procesie przygotowywania produktu turystycznego. Czwarte niebezpieczeństwo to brak możliwości zapewnienia środków na niezbędny import w przypadku załamania eksportu turystycznego⁵⁷.

Trudno jednoznacznie ocenić na przykładzie omawianej grupy małych państw (terytoriów) wyspiarskich zjawisko uzależnienia gospodarki od wpływów z tytułu przyjazdowej turystyki zagranicznej. Mimo że pociąga ono za sobą poważne niebezpieczeństwa, wpływa pozytywnie na rozwój gospodarczy. W przeprowadzonym badaniu na grupie SITES wynika, że na tle innych państw (terytoriów) wyspiarskich, charakteryzują się one zdecydowanie wyższym poziomem jakości życia mieszkańców⁵⁸. Optymalnym rozwiązaniem byłoby wykorzystanie wpływów z przyjazdowej turystyki zagranicznej do pobudzenia rozwoju innych dziedzin gospodarki o trwałym charakterze. Rozwiązanie to jednak ze względu na ograniczenia naturalne wydaje się niemożliwe⁵⁹.

Podsumowanie

Zasadniczym przedmiotem niniejszego artykułu było odniesienie się do zagadnienia małych gospodarek wyspiarskich i szczególnej ekonomicznej roli, jaką odgrywa w ich przypadku zagraniczny przyjazdowy ruch turystyczny. Ich geograficzne rozproszenie stwarzało barierę do przeprowadzenia badań. Brak jednolitego statusu prawnego oraz różny poziom ich rozwoju gospodarczego utrudnia przyjęcie jednolitych kryteriów ekonomicznych. Przy określeniu małych gospodarek wyspiarskich odwołano się do kryteriów geograficznych i przyjęto, że jest to wyspa, której powierzchnia łądu jest mniejsza niż 20 tys. km², a liczba mieszkańców nie przekracza miliona. Dodatkowym ograniczeniem było położenie w strefie klimatu tropikalnego, poza kilkoma wyjątkami. Wyspy położone poza tym obszarem stanowiły potrzebny punkt odniesienia przy dokonywaniu badań nad hierarchizacją tempa rozwoju turystyki w tej grupie państw (terytoriów). Przedstawiono główne cechy gospodarek wyspiarskich i czynniki ograni-

czające możliwości ich rozwoju gospodarczego. Opisano charakterystyczne dla tej grupy, często nielegalne źródła dochodów.

Przy użyciu uproszczonego 3-fazowego modelu cyklu życia obszaru recepcji turystycznej i zastosowaniu wskaźnika nasycenia gospodarki turystyką dokonano hierarchizacji tempa rozwoju turystyki dla 51 wysp na świecie. Na przykładzie Malediwów, wysp Koh Phuket, Koh Phi Phi i Koh Lanta na Morzu Andamańskim oraz archipelagu Tuamatu w Polinezji Francuskiej przedstawiono i omówiono trzy modele kolonizacji turystycznej. Na przykładzie zaś subregionu karaibskiego ukazano dysfunkcję ekonomiczną oparcia rozwoju gospodarczego tylko na zagranicznym przyjazdowym ruchu turystycznym. Przedstawiono 3-stopniową fazę uzależnienia gospodarki od wpływów z tego tytułu. Omówiono główne niebezpieczeństwa wynikające z zaistnienia zjawiska „monokultury turystycznej”.

Szczególna ekonomiczna rola, jaką odgrywa zagraniczny przyjazdowy ruch turystyczny dla gospodarek wyspiarskich, wymaga dalszych badań. Zjawisko „monokultury turystycznej”, zostało w niniejszym artykule jedynie zarysowane. Postawiona w 1970 r. teza traktująca turystykę zagraniczną jako nową formę ekspansji gospodarczej państw wysokorozwiniętych w stosunku do słabo rozwiniętych państw i terytoriów wyspiarskich, z perspektywy czasu wymaga weryfikacji.

Przypisy

¹ R. Baretje, Przychód netto z turystyki międzynarodowej w bilansie płatniczym, „Problemy Turystyki” 1987, nr 4 (38), s. 49.

² J. Gieżgała, Turystyka w gospodarce narodowej, PWE, Warszawa 1977, s. 345.

³ P. Hałaciński, Turystyka a międzynarodowy obrót ekonomiczny, „Ekonomista” 1970, nr 5, s. 939.

⁴ <http://www.uneptie.org/pc/tourism/sust-tourism/economic.htm> (7.06.2006).

⁵ R. Łazarek, Ekonomia i organizacja turystyki, PWE, Warszawa 1972, s. 171.

⁶ M. Jędrusik, Wyspy tropikalne. W poszukiwaniu dobrobytu, WUW, Warszawa 2005, s. 18.

⁷ Ibidem, s. 16.

⁸ Ibidem.

⁹ Są to m.in.: F. Doumenge, P. Gourou i A. Huetz de Lemps cytowani w M. Jędrusik, Strategie i bariery rozwoju państw i terytoriów wyspiarskich na Oceanie Indyjskim, „Afryka, Azja, Ameryka Łacińska” 2002, tom 79, s. 99.

¹⁰ Patrz: M. Jędrusik, Wyspy tropikalne..., op.cit, podrozdział: Bogactwa wokół wysp, s. 155–157.

¹¹ M. Jędrusik, *Strategie i bariery rozwoju...*, op.cit., s. 99.

¹² M. Jędrusik, *Wyspy tropikalne...*, op.cit., s. 19.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, s. 211.

¹⁵ W literaturze polskiej okres kolonialnej eksploatacji wysp tropikalnych opisuje obszernie M. Jędrusik, *Wyspy tropikalne* op.cit., w rozdziale *Wyspy jako środowisko eksploatowane*, s. 109–172.

¹⁶ J. Gieźgała, stosuje określenie „stan kruchłości gospodarki” opisując zjawiska ekonomiczne zachodzące w środowiskach wyspiarskich Karaibów (m.in. w stosunku do gospodarki Antigu i Barbudy) w: *Turystyka w gospodarce*, op.cit., s. 342–343. Por. także: L. Briguglio *Small Island Developing States and Their Economic Vulnerabilities*, „*World Development*” 1995, Vol. 23, No. 9, s. 1615–1632. Autor nazywa tę cechę *vulnerability*, co tłumaczyć można dosłownie jako podatność gospodarki na zranienie (ciosy), niezabezpieczoną przez atakami, posiadającą słabe (niezabezpieczone) punkty. Termin *vulnerability* stosowany jest również przez UNCTAD.

¹⁷ L. Briguglio, op.cit., s. 1615.

¹⁸ *Is a special treatment of small island developing States possible? UNCTAD/LDC/2004/1*, New York and Geneva, UN 2004, s. 5. Proces formowania koncepcji pomocy dla małych rozwijających się państw wyspiarskich kierowanej przez UNCTAD szeroko opisuje tenże dokument.

¹⁹ Materiały źródłowe UNCTAD: <http://unctad.org/Templates/Page.asp?intItemID=3620&lang=1> /z dnia: 22.07.2006/, <http://unctad.org/Templates/Page.asp?intItemID=3645&lang=1> (22.07.2006).

²⁰ *The World Factbook 2006*, <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/index.htm> (8.08.2006).

²¹ *World Statistics Pocket Book, Small Island Developing States*. New York, UN 2003, s. 3–45, opublikowane także w serwisie internetowym: *Small Island Developing States Network*, <http://www.sidsnet.org/>, pod patronatem UN DESA (29.09.2006). Lista ta zawiera państwa i terytoria nieuwzględnione w załączniku, czyli takie jak: Bahrajn, Gwinea-Bissau, Gujana, Haiti, Kuba, Papua-Nowa Gwinea, Singapur, Suriname i Tokelau.

²² *The World Factbook 2006...*, op.cit., (29.09.2006).

²³ Przez niektórych autorów Cypr zaliczany jest do tzw. drugiej generacji państw nowo uprzemysłowionych. Patrz m.in.: P. Bożyk, *Zagraniczna i międzynarodowa polityka ekonomiczna*, PWE, Warszawa 2004, s. 202–204.

²⁴ A. Budnikowski, *Międzynarodowe stosunki gospodarcze*, PWE, Warszawa 2003, s. 375.

²⁵ Kryterium to przyjmują za: J.L. McElroy, *Tourism Development in Small Islands across the World*, „*Geografiska Annaler*” 2003, 85(B)/4, s. 231–242.

²⁶ L. Briguglio, op.cit., s. 1616–1618. W oparciu o te cechy skonstruowany został wskaźnik niestabilności gospodarki (*Vulnerability Index*) normujący charakterystyczne dla SIDS czynniki. Przeprowadzone przez L. Briguglio badania (oparte na danych z 1991 r.) wykazały, że wskaźnik ten jest najwyższy dla tej właśnie grupy państw spośród wszystkich 114 przebadanych na świecie, potwierdzając tezę o szczególnej niestabilności gospodarek SIDS (s. 1618–1623, 1627–1632).

²⁷ M. Jędrusik, *Wyspy tropikalne...*, op.cit., s. 151.

²⁸ P. Hałaciński, *Ekonomiczne problemy współczesnej turystyki międzynarodowej*, „*Ruch Turystyczny – Monografie SGPiS*” 1972, nr 11, s. 68–79.

²⁹ M. Jędrusik, *Wyspy tropikalne...*, op.cit., s. 151–153.

³⁰ J.L. McElroy, K. Sanborn, The propensity for dependence in small Caribbean and Pacific islands, „Bank of Valetta” 2005, No. 31, s. 1–16.

³¹ M. Jędrusik, *Wyspy tropikalne...*, op.cit., s. 151–153.

³² P.N. Zaczinajew, N.S. Walkowicz, *Geografia turystyki międzynarodowej*, PWN, Warszawa 1975, s. 238.

³³ R.S. Jutla, From Boom to Bust: The Legacy of Oil and its Impact on Tourism in Trinidad and Tobago, „Tourism” 2003, vol. 49, No. 3, s. 207–208.

³⁴ M. Jędrusik, Trzy modele kolonizacji turystycznej na przykładzie archipelagów mórz ciepłych, „Przegląd Geograficzny” 2003, nr 1(75), s. 81–83.

³⁵ E. Dziedzic, Obszar recepcji turystycznej jako przedmiot zarządzania strategicznego, SGH, „Monografie i Opracowania” nr 442, Warszawa 1998, s. 9.

³⁶ A. Niezgoda, Obszar recepcji turystycznej..., op.cit., s. 51.

³⁷ W literaturze geografii turystyki występuje również pojęcie obszaru turystycznego, rozumianego jako jednostka przestrzenna o jednorodnym typie kompleksu i randze walorów mająca dobre potencjalne warunki rozwoju turystyki. Por. T. Lijewski, B. Mikułowski, J. Wyrzykowski, *Geografia turystyki*, PWE, Warszawa 2003, s. 17.

³⁸ M. Jędrusik, Trzy modele..., op.cit., s. 82, 83, 90, 93, 97.

³⁹ R.W. Butler, The concept of a tourist area cycle of evaluation: implications for management of resources, „Canadian Geographer” 1980, No. 1, za: E. Dziedzic, op.cit., s. 127.

⁴⁰ M. Jędrusik, Trzy modele..., op.cit., s. 84.

⁴¹ E. Dziedzic, op.cit., s. 127.

⁴² Ibidem.

⁴³ Jędrusik, *Wyspy tropikalne...*, op.cit., s. 211–213.

⁴⁴ Por.: J.L. McElroy, K. de Albuquerque, Tourism penetration index in small Caribbean islands, „Annals of Tourism Research” 1998, Vol. 25, No. 1, s. 145–168; J.L. McElroy, A. Padiila, The Tourism Penetration Index in Large Islands: The Case of the Dominican Republic, „Journal of Sustainable Tourism” 2005, Vol. 13, No. 4, s. 353–372; J.L. McElroy, Small island tourist economies across the life cycle, „Asia Pacific Viewpoint”, 2006, Vol. 47, No. 1, s. 61–77.

⁴⁵ J.L. McElroy, K. de Albuquerque, op.cit., s. 151 – 155.

⁴⁶ J.L. McElroy, Global perspectives of Caribbean tourism, [w:] *Tourism in the Caribbean: Trends, Development, Prospects*, red. D.T. Duval, London & New York, Routledge 2004, s. 39.

⁴⁷ J. Giezgala, op.cit., s. 343.

⁴⁸ J.L. McElroy, Small island tourist economies, op.cit., s. 62.

⁴⁹ R. Łazarek, Przesłanki ekonomiczne kształtujące politykę państwa w dziedzinie turystyki, Warszawa, SGPiS, „Ruch Turystyczny – Monografie” 1968, nr 6, s. 106 (za dokumentem UIOOT C/20/3, s. 4).

⁵⁰ Badający to zjawisko m.in. R. Łazarek w opracowaniu z 1968 r. używa terminu „dochody z turystyki zagranicznej w odsetkach dochodu narodowego brutto” (s.107). W pozycji z 1972 r. odnosi wpływy z turystyki zagranicznej do dochodu narodowego (s. 174), a w opracowaniu z 2004 r. zestawia wpływy z turystyki zagranicznej z PKB (por.: R. Łazarek, *Ekonomika turystyki. Wybrane zagadnienia*, WSE, Warszawa 2004, s. 196). Uznaje osiągnięcie (i przekroczenie) wpływów z zagranicznej turystyki przyjazdowej w wysokości

1% PKB za „próg odczuwalności wpływów z zagranicznej turystyki przyjazdowej w gospodarce”, za tym samym dokumentem UIOOT, na który się powoływał w opracowaniu z 1968 r. (s.198). Niekonsekwentne jest też stanowisko WTO-OMT, które w wydawnictwie *Compendium of Tourism Statistics* publikowało dane wielkości wpływów z turystyki zagranicznej w stosunku do PNB w wydaniu z 2004 r., następne wydania z roku 2005 i 2006 zawierają obliczony odsetek wpływów z turystyki zagranicznej do PKB, co utrudnia porównania w dłuższym przedziale czasowym.

⁵¹ B. Czarny, R. Rapacki, *Podstawy ekonomii*, PWE, Warszawa 2002, s. 364–365.

⁵² R. Łazarek, *Ekonomika i organizacja*, op.cit., s. 174–175.

⁵³ Ibidem, s. 173.

⁵⁴ S. Wodejko, *Ruch przyjazdowy z zachodu do wybranych państw socjalistycznych jako wyraz luki na europejskim rynku turystycznym*, SGPiS, „Monografie i Opracowania” nr 288, Warszawa 1989, s. 174.

⁵⁵ S. Wodejko, *Ekonomiczne zagadnienia turystyki*, WSHiP, Warszawa 1998, s. 140.

⁵⁶ *Compendium of Tourism Statistics*, Madrid, WTO 2006.

⁵⁷ S. Wodejko, *Ekonomiczne...*, op.cit., s. 141.

⁵⁸ J.L. McElroy, *Small island tourist...*, op.cit., s. 72–76.

⁵⁹ S. Wodejko, *Ekonomiczne...*, op.cit., s. 141.

Bibliografia

- Baretje R., *Przychód netto z turystyki międzynarodowej w bilansie płatniczym*, „Problemy turystyki” 1987, nr 4 (38)
- Bożyk P., *Zagraniczna i międzynarodowa polityka ekonomiczna*, PWE, Warszawa 2004
- Briguglio L., *Small Island Developing States and Their Economic Vulnerabilities*, „World Development” 1995, Vol. 23, No. 9.
- Budnikowski A., *Międzynarodowe stosunki gospodarcze*, PWE, Warszawa 2003.
- Czarny B., Rapacki R., *Podstawy ekonomii*, PWE, Warszawa 2002
- Dziedzic E., *Obszar recepcji turystycznej jako przedmiot zarządzania strategicznego*, Oficyna Wydawnicza SGH, „Monografie i Opracowania” nr 442, Warszawa 1998
- Gieźgała J., *Turystyka w gospodarce narodowej*, PWE, Warszawa 1977
- Hałaciński P., *Ekonomiczne problemy współczesnej turystyki międzynarodowej*, SGPiS, „Ruch Turystyczny – Monografie” nr 11, Warszawa 1972
- Hałaciński P., *Turystyka a międzynarodowy obrót ekonomiczny*, „Ekonomista” 1970, nr 5
- Jędrusik M., *Strategie i bariery rozwoju państw i terytoriów wyspiarskich na Oceanie Indyjskim*, „Afryka, Azja, Ameryka Łacińska” 2002, t. 79
- Jędrusik M., *Trzy modele kolonizacji turystycznej na przykładzie archipelagów mórz ciepłych*, „Przegląd Geograficzny” 2003, nr 1(75)
- Jędrusik M., *Wyspy tropikalne. W poszukiwaniu dobrobytu*, WUW, Warszawa 2005
- Jutla R.S., *From Boom to Bust: The Legacy of Oil and its Impact on Tourism in Trinidad and Tobago*, „Tourism” 2003, Vol. 49, No. 3.

- Tourism in the Caribbean: Trends, Development, Prospects, red. Duval D.T., Routledge London & New York 2004
- Łazarek R., *Ekonomika i organizacja turystyki*, PWE, Warszawa 1972
- Łazarek R., *Ekonomika turystyki*, WSE, Warszawa 2004
- Łazarek R., Przesłanki ekonomiczne kształtujące politykę państwa w dziedzinie turystyki, SGPiS, „Ruch Turystyczny – Monografie” nr 6, Warszawa 1968
- Lijewski T., Mikułowski B., Wyrzykowski J. *Geografia turystyki*, PWE, Warszawa 2003
- McElroy J.L., Small island tourist economies across the life cycle, „Asia Pacific Viewpoint” 2006, Vol. 47, No. 1.
- McElroy J.L., Tourism Development in Small Islands across the World, „Geografiska Annaler” 2003, 85(B)/4
- McElroy J.L., de Albuquerque K., Tourism penetration index in small Caribbean islands, „Annals of Tourism Research” 1998, Vol. 25, No. 1
- McElroy J.L., Sanborn K., The propensity for dependence in small Caribbean and Pacific islands, „Bank of Valetta” 2005, No. 31
- Niezgoda A., *Obszar recepcji turystycznej w warunkach rozwoju zrównoważonego*, WAE, Poznań 2006
- Padiila A., McElroy J.L., The Tourism Penetration Index in Large Islands: The Case of the Dominican Republic, „Journal of Sustainable Tourism” 2005, Vol. 13, No. 4.
- Wodejko S., *Ekonomiczne zagadnienia turystyki*, WSHiP, Warszawa 1998
- Wodejko S., Ruch przyjazdowy z zachodu do wybranych państw socjalistycznych jako wyraz luki na europejskim rynku turystycznym, SGPiS, „Monografie i Opracowania” nr 288, Warszawa 1989
- Zacziniajew P.N., Falkowicz N.S., *Geografia turystyki międzynarodowej*, PWN, Warszawa 1975.

Materiały źródłowe:

- Caribbean Tourism Statistics Report 2002–2003. Barbados, CTO 2003.
- Compendium of Tourism Statistics. Madrid, WTO 2006.
- <http://unctad.org/Templates/Page.asp?intItemID=3620&lang=1>
- <http://unctad.org/Templates/Page.asp?intItemID=3645&lang=1>
- <http://www.uneptie.org/pc/tourism/sust-tourism/economic.htm>
- Is a special treatment of small island developing States possible? UNCTAD/LDC/2004/1. New York and Geneva, UN 2004.
- The World Factbook 2006, <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/index.htm>
- World Statistics Pocket Book. Small Island Developing States. New York, UN 2003, <http://www.sidsnet.org/>.

Załącznik

Tabela I. Powstanie małych państw wyspiarskich w wyniku dekolonizacji w regionie tropikalnym

Oceany	1960–1969	1970–1979	1980–1989	1990–1999	Po 2000 r.
Atlantycki	Barbados Jamajka Trynidad i Tobago	Bahamy Dominika Grenada St. Lucia St. Vincent i Grenadyny Wyspy Świętego Tomasza i Księżęca Wyspy Zielonego Przylądka	Antigua i Barbuda Saint Kitts i Nevis		
Indyjski	Malediwy Mauritius	Republika Komorów Seszele			
Spokojny (Pacyfik)	Nauru Samoa	Fidżi Kiribati Tuvalu Wyspy Salomona Wyspy Tonga	Federacyjne Stany Mikronezji Vanuatu Wyspy Marshalla	Palau	Timor Wschodni

Uwaga: W tablicy nie zostały uwzględnione m.in. Papua-Nowa Gwinea oraz położone na Morzu Śródziemnym: Cypr i Malta (region tzw. subtropikalny).

Zródło: The World Factbook 2006, <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/index.htm> (8.08.2006).

Tabela II. Powierzchnia, populacja i status małych państw i terytoriów wyspiarskich na obszarze karaibskim

Państwo/terytorium	Pow. (km ²)	Populacja* (tys.)	Status	Rok odzyskania niepodległości
A amerykańskie Wyspy Dziewicze	346	108,6	terytorium zależne Stanów Zjednoczonych Ameryki	–
Antyle Holenderskie **	960	221,7	terytorium autonomiczne Holandii	–
Anguilla	102	13,5	terytorium zależne Wielkiej Brytanii	–
Antigua i Barbuda	443	69,1	państwo niepodległe	1981
Aruba	193	71,9	terytorium autonomiczne Holandii	–

Tabela II. cd.

Państwo/terytorium	Pow. (km ²)	Populacja* (tys.)	Status	Rok odzyskania niepodległości
Bahamy	10 070	303,8	państwo niepodległe	1973
Barbados	431	279,9	państwo niepodległe	1966
Brytyjskie Wyspy Dziewicze	153	23,1	terytorium zależne Wielkiej Brytanii	-
Dominika	754	68,9	państwo niepodległe	1978
Grenada	344	89,7	państwo niepodległe	1974
Gwadelupa	1 706	452,8	departament zamorski Francji	-
Jamajka	10 831	2 758, 1	państwo niepodległe	1962
Kajmany	262	45,4	terytorium zależne Wielkiej Brytanii	-
Martynika	1 060	436,1	terytorium zależne Wielkiej Brytanii	-
Montserrat	102	9,4	terytorium zależne Wielkiej Brytanii	-
Portoryko	8 870	3 927,2	stowarzyszone ze Stanami Zjednoczonymi Ameryki od 1952 r.	-
St. Kitts i Nevis	261	39,2	państwo niepodległe	1983
St. Lucia	606	168,5	państwo niepodległe	1979
St. Vincent i Grenadyny	389	117,8	państwo niepodległe	1979
Trynidad i Tobago	5 128	1 065,8	państwo niepodległe	1962
Turks i Caicos	430	21,2	terytorium zależne Wielkiej Brytanii	-

* Stan na czerwiec 2006 r.

** Dane powierzchni i populacji to łączna suma 5 wysp wchodzących w skład Antyli Holenderskich: Bonaire, Curacao, Saba, St. Eustatius, St. Maarten.

Źródło: Jak w tabeli I (8.08.2006).

Tabela III. Powierzchnia, populacja i status małych państw i terytoriów wyspiarskich na obszarze Pacyfiku

Państwo/terytorium	Pow. (km ²)	Populacja* (tys.)	Status	Rok odzyskania niepodległości
Federacyjne Stany Mikronezji	702	108,0	państwo niepodległe	1986
Fidzi	18 270	905,9	państwo niepodległe	1970
Kiribati	811	105,4	państwo niepodległe	1979
Mariany Północne	477	82,5	terytorium zamorskie Stanów Zjednoczonych Ameryki	-
Nauru	21	13,3	państwo niepodległe	1968
Niue	260	2,2	swobodnie stowarzyszone z Nową Zelandią od 1974 r.	-
Norfolk	35	1,8	terytorium pod kontrolą Australii	-
Nowa Kaledonia	18 575	219,2	terytorium zamorskie Francji od 2001 r.	-
Palau	458	20,6	państwo niepodległe	1994
Pitcairn	47	0,05**	terytorium zależne Wielkiej Brytanii	-
Polinezja Francuska	4 167	274,6	terytorium zamorskie Francji	-
Samoa	2 934	176,9	państwo niepodległe	1962
Samoa Amerykańskie	199	57,8	terytorium zamorskie Stanów Zjednoczonych Ameryki	-
Timor Wschodni***	-	800,0	państwo niepodległe	2002
Tuvalu	26	11,8	państwo niepodległe	1978
Vanuatu	12 200	208,9	państwo niepodległe	1980
Wyspy Cooka	240	21,4	swobodnie stowarzyszone z Nową Zelandią od 1965 r.	-
Wyspy Marshalla	181	60,4	państwo niepodległe	1986
Wyspy Salomona	27 540	552,4	państwo niepodległe	1978
Wyspy Tonga	718	114,7	państwo niepodległe	1970
Wyspy Wallis i Futuna	274	16,0	terytorium zamorskie Francji	-

* Stan na czerwiec 2006 r.

** Pitcairn zamieszkuje 45 osób.

*** Brak danych powierzchni lądowej; szacowana przez CIA liczba mieszkańców wynosi mniej niż 800 tys. Podawana jest też przez to źródło wielkość 1062,8 tys. mieszkańców.

Źródło: Jak w tab. I (8.08.2006).

Tabela IV. Powierzchnia, populacja i status małych państw i terytoriów wyspiarskich na obszarze Oceanu Indyjskiego, Atlantyku Wschodniego i Morza Śródziemnego

Państwo/terytorium	Pow. (km ²)	Populacja* (tys.)	Status	Rok odzyskania niepodległości
Ocean Indyjski				
Malediwy	300	359,0	państwo niepodległe	1965
Mauritius	2 030	1 240,8	państwo niepodległe	1968
Republika Komorów	2 170	690,9	państwo niepodległe	1975
Reunion	2 507	787,6	departament zamorski Francji	–
Seszele	455	81,5	państwo niepodległe	1976
Wyspy Bożego Narodzenia	135	1,5	terytorium administrowane przez Australię	–
Wyspy Kokosowe	14	0,6	terytorium administrowane przez Australię	–
Atlantyk Wschodni				
Wyspa Świętej Heleny	122	7,5	terytorium zależne Wielkiej Brytanii	–
Wyspa Wniebowstąpienia	90	–	terytorium zależne Wielkiej Brytanii	–
Wyspy Świętego Tomasza i Książęca	1 001	193,4	państwo niepodległe	1975
Wyspy Zielonego Przylądka	4 033	421,0	państwo niepodległe	1975
Morze Śródziemne				
Cypr	9 240	784,3	państwo niepodległe	1960
Malta	316	400,2	państwo niepodległe	1964

* Stan na czerwiec 2006 r.

Źródło: Jak w tabeli I (8.08.2006).

Tourism and the Small Island Economies

Summary

The growing dependence of the developing countries on the revenue from the incoming foreign tourism resulted in many negative consequences, the effects of which are perceived even now. In the Caribbean, for instance, the outgoing income from tourism exports due to a significant share of foreign capital in the preparation process of a tourism product is estimated at about eighty per cent.

The aim of the article is to present the specifics of small island economies as well as the essential role that the reception tourism plays in those countries or territories. A wide dispersion of the global island-countries (territories) tourism market, differentiated development level of the reception tourism as well as its economic role inclines to scrutinising, at which tourism development stage the particular regions, countries and island territories are. The author presents the economic dangers that arise if the economic development is based solely on proceeds from incoming foreign tourism.

The article precludes further more extended research on the economic influence that the international tourism has on island economies. An effort was made to approach the theories claiming that the international tourism is still a form of economic expansion by highly developed countries in less developed countries and island territories. 'New' waves to mitigate the dysfunctions caused by the reception tourism promoted by international organisations, like for example the concept of sustainable development firstly mentioned in 1972, are only an attempt to redirect attention from the main issue, which is the maximal exploitation of the island countries (territories) economies by the highly developed countries. A scientific verification of those theories is very difficult. Although the negative socio-cultural effects have been confirmed by many studies, it is still difficult to provide evidence for the economic dysfunctions. The main reason is the incomplete, fragmented and underestimated or overestimated data on economic effects of the incoming foreign tourism and other unreliable economic data that describes the economies of island countries and territories.